

DEZAVANTAJLI GRUPLAR İÇERİSİNDE GÜNDELİKÇİ KADIN OLMAK: “ORDU İLİ ÖRNEĞİ”

Yağmur OKAY RESULOĞLU

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi
ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

DOI	:	
Makale Geliş Tarihi	:	20 Şubat 2025
Makale Kabul Tarihi	:	20 Şubat 2025
Makale Sonuçlanma Tarihi	:	15 Nisan 2025
Makale Yayın Tarihi	:	30 Nisan 2025
Sayfa Aralığı	:	19-30

Yağmur Okay Resuloğlu, “Dezavantajlı Gruplar İçerisinde Gündelikçi Kadın Olmak: Ordu İli Örneği”, *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALİD)*, C.3, S.1, Nisan 2025, s. 19-30.

Yağmur Okay Resuloğlu, “Being a Daily Worker Woman Among Disadvantaged Groups: The Example of Ordu Province”, *Academic Literature The Journal of Social Sciences Researches*, Volume: 3, Number: 1, April 2025, p. 19-30.

Öz

Dünyada küreselleşme ile birlikte pek çok gelişme yaşanmıştır. Enformel istihdamın artması açısından bu gelişmelerden birini ihracata dayanan sanayileşmeye geçiş değerini ise sanayileşmenin gelişmekte olan ülkelere kayması oluşturmaktadır. Bu süreçte esnek ve ucuz işgücü olması açısından genellikle kadınların tercih edilmesi birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda özellikle ev hizmetleri sektörü gerek kapsamı gerekse sonuçlarıyla birlikte diğer tüm işlerden ayrı olarak kadınların yoğunlukla çalıştığı enformel bir alanı oluşturmaktadır. Bu grubun toplum nezdinde taşıdığı fizyolojik, sosyolojik, ekonomik vb. dezavantajlar yaşamış oldukları sorunları daha da arttırmakta dolayısıyla diğer dezavantajlı gruplar arasında önemli hale getirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, ev hizmetleri içerisinde gündelikçi olarak çalışan kadınların; çalışma koşulları, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal güvenceleri, ücretleri, iş kazaları, yaptıkları işlerin kapsamı ve içeriği, karşı karşıya kaldıkları sorunlar, ekonomik zorlukları, işe giriş süreçleri gibi konular demografik yapılar ile ele alınarak temel sorun alanlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Yöntem olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış ve elde edilen veriler nitel bir çerçevede değerlendirilmiştir. Bu bağlamda gündelikçilik yapan 10 kadın işçiyle kartopu örneklem yöntemi kullanılarak derinle-

mesine görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak, gündelikçi olarak çalışan kadınların ekonomik yetersizlikler sebebiyle bu işte çalıştıkları, ev işleri kapsamında ise ev süpürme-silme, cam silme, çamaşır işleri, ütü yapma, yemek pişirme gibi pek çok işi yaptıkları belirtilmiştir. Kadınların çoğu beş yıldan fazla bu işi yapmaktadır. Gündelikçi olarak çalışan kadınlar iş güvencesinden yoksun ve sendikasız şekilde çalışmakta ve gittikleri evlerde pek çok olumsuzluk yaşamaktadırlar. Dolayısıyla gündelikçi kadınlara sosyal güvence sağlanarak yasal düzenlemelerin yapılması kayıt dışılığın önlenmesi ve kadın yoksulluğunun ortadan kaldırılmasında etkilidir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İşgücü, Dezavantajlı Gruplar, Ev Hizmetleri, Gündelikçi Kadınlar

Being a Daily Worker Woman Among Disadvantaged Groups: The Example of Ordu Province

Abstract

There have been many developments in the world with globalization. In terms of the increase in informal employment, one of these developments is the transition to export-oriented industrialization and the other is the shift of industrialization to developing countries. In this process, the preference for women as flexible and cheap labor has brought along many problems. In this context, especially the domestic services sector, with its scope and consequences, constitutes an informal field where women work intensively, apart from all other jobs. The physiological, sociological, economic, etc. disadvantages of this group in the eyes of the society increase the problems they experience, thus making them important among other disadvantaged groups. Therefore, this study aims to identify the main problem areas of women working as day laborers in domestic services by addressing issues such as working conditions, occupational health and safety, social security, wages, occupational accidents, the scope and content of their work, the problems they face, economic difficulties, job entry processes with demographic structures. In-depth interviews were used as a method and the data obtained were evaluated in a qualitative framework. In this context, in-depth interviews were conducted with 10 women day laborers using the snowball sampling method. As a result, it was stated that women who work as day laborers do so due to economic inadequacies, and that they do many jobs such as sweeping the house, wiping windows, laundry, ironing, and cooking within the scope of housework. Most of the women have been doing this job for more than five years. Women working as day laborers work without job security and without unionization, and experience many negativities in the houses they visit. Therefore, making legal arrangements by providing social security to day laborers is effective in preventing informality and eliminating women's poverty.

Keywords: Women labor force, disadvantaged groups, domestic services, day laborers.

Giriş

Dünya genelinde yaşanan sosyo-ekonomik gelişme ve değişmeler ile birlikte kadınların çalışma hayatına girişi hızlanmıştır. Kadınların iş hayatına girmesi ile birlikte ev işleri, çocuk bakımı gibi işlerin yapılmasında başka kadınların emeğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu gelişme ekonomik anlamda yoksul olan, eğitim düzeyi düşük ve meslek sahibi olmayan kadınlara iş olanağı sağlamıştır. Gündelikçi olarak adlandırılan bu kadınların özellikle ekonomik olarak düşük seviyede olmaları ve benzeri maddi yetersizlikler yaşamaları onları çalışma hayatına itmektedir. Temelde ekonomik zorunluluklar nedeniyle çalışmak zorunda kalan bu gruptaki kadınların hane bütçelerine katkıları da oldukça fazladır. Bu nedenle çalışmamaları, işsiz kalmaları veya işi bırakmaları halinde ise yaşanacak ekonomik sıkıntılar hem kadınlar hem de aileleri için ciddi zorluklara yol açabilmektedir. Çoğunlukla güvencesiz, kayıt dışı, sürekli ve düzenli bir

gelire sahip olmayan işlerde çalışan gündelikçi kadınların yaşamış oldukları temel sorunlarının tespiti ve güncel çözüm önerilerinin sunulması büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla yapılan çalışmada gündelikçi çalışan kadınların çalışma şartları ve iş hayatında yaşadıkları zorluklar belirlenmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Bu bağlamda öncelikle dezavantajlılık kavramı incelenmiş, daha sonrasında kadınların bu grup içerisindeki yeri belirlenerek toplumsal cinsiyet rollerinin etkileri incelenmiştir. Daha sonra, ev hizmetleri ve ev hizmetleri çalışanı kavramı incelenerek gündelikçi kadınların durumu analiz edilmek üzere saha çalışması yapılmıştır.

1. Dezavantajlı Gruplar

Dezavantaj Fransızca kökenli bir kelime olarak avantajlı olamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Dezavantajlı gruplar, işgücü piyasalarına girme ya da çalışmaya devam etme gibi konularda daha dar kapsamdaki kişilerden oluşmaktadır. Gerek ekonomik gerekse sosyal hayata katılmada zorluk çeken kişiler dezavantajlı grubu oluşturmaktadır.¹ Dezavantajlılık kavramı, kişinin kendi kendine yetebilmesi için gereken araç-gereçlere olan ulaşımının sınırlanması şeklinde belirtilmektedir. Günümüzde toplum içerisinde kişilerin kaynak ve fırsatlara ulaşımının kolay olduğu ve bu imkânlara ulaşımın sınırlanması durumunun kişileri dezavantajlı konuma düşürdüğü bilinmektedir. Bu kaynaklar; sorumluluk, kişisel saygı, toplumun desteği, eğitim, sağlık, istihdam edilebilme, özerk olabilme vb. faktörlerden oluşmaktadır. Kişilerin bu kaynak ve fırsatlara olan ulaşımında yaşamış oldukları sınırlanma onların refahı için gereken tüketimi gerçekleştirilememesi durumunu ortaya çıkarmakta ve sosyal dışlanma oluşturarak bireyi dezavantajlı konuma itmektedir. Mayer'e göre dezavantajlı kişi, kendi kendine yetebilme araç-gereçlerine ulaşım ihtimali bulunmayan veya ulaşımı sınırlı olan kişiler olarak tanımlanmıştır. Kendine yetememe şeklinde nitelendirilen bu durum, kaynak eksikliği, ulaşımın imkânsızlığı, toplumsal yargılar, devletin politikaları, sosyal koşullar ve yapılan uygulamalar gibi faktörlerden kaynaklanabilmektedir.² Bu açıdan bakıldığında dezavantajlılık kavramı; yaşlılık, engellilik, cinsiyet gibi kişilerin kendilerine özgü durumlarından oluşan özelliklere bağlanabilmekle beraber kişinin dışında gelişen fırsat eşitsizlikleri, sınırlı istihdam olanakları, göç, kaynakların yeterli olmaması gibi faktörlerle de açıklanabilmektedir.³

Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda dezavantajlı gruplar; ücret gerektirmeyen ve özgür ulaşımı taahhüt edilmiş olan haklara serbestçe ulaşımına izin verilmemiş kişiler olarak ifade edilmiştir.⁴ Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü'ne göre (UNESCO) dezavantajlı gruplar; cinsiyet, etnik ya da dini köken, din, ekonomik

¹ Fatma Dikmetaş, *Dezavantajlı Gruplar Açısından Pasif İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi ve İşkur İçin Önerileri*, Çalışma ve Sosyal Güvelik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2017, s. 4.

² E.S. Mayer, *What Is Disadvantaged Group?* Minneapolis:Effective Communities Project, s. 4.

³ Yüstra Ak, *Çoklu Bir Dezavantajlılık Olarak Engelli Yoksulluğu: Türkiye Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 4-5.

⁴ Tamma Suryanarayana Sastry, *Human Rights Of Vulnerable & Disadvantaged Groups*, University of Pune Press, Hindistan, 2012, s. 13-14.

durum ya da politik konumları sebebiyle toplumsal ve ekonomik açıdan toplumla bütünleşebilme ihtimalleri diğer kişilere kıyasla daha az olan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler çoğunlukla herhangi bir toprak sahibi olmayan ya da gelir getirici bir faaliyeti ya da varlığı olmayan ve eğitim, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan kişilerden oluşmaktadır.⁵

Dezavantajlı grupların kapsamı, içeriğinde bulunan kişilerin özellikler ve yaşanan sıkıntılarının düzeyi ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Türkiye’de dezavantajlı gruplar genellikle; yoksul kişiler, işsiz olanlar, eğitimsiz kişiler, kadınlar, engelliler, yaşlılar, çocuklar, sosyal güvenlikten yoksun kişiler, evsiz olanlar, ayrımcılığa maruz kalanlar ve bağımlılardan oluşmaktadır. Söz konusu dezavantaj durumları genellikle birbiriyle bağlantılı olmaktadır.⁶ Hem sosyal dışlanma hem de yoksulluk tehlikesiyle karşı karşıya olan kişiler olarak dezavantajlı gruplar, sosyo-ekonomik ve kültürel hayata olan katılımları ve içinde buldukları toplumda standart olarak belirlenmiş olan refah imkânlarına ulaşmak için gereken fırsatlardan yoksundurlar.⁷

Genel olarak bakıldığında ekonomistler dezavantajlı grupları yoksulluk ile bağdaştırarak ele alırlarken hukukçular dezavantajlı grup kapsamındaki kişileri yasal anlamda güvenceye alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Sosyologlar ise dezavantajlı grupları gelir düzeylerinin düşüklüğü, yoksulluk, refah yetersizliği gibi kavramlarla bağdaştırmaktadırlar.⁸

1.1. Kadınlar

Kadınlar çoğunlukla gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde dezavantajlı grupların riskli bölümünde yer almaktadır. Dünya genelinde kadınların istihdamda yer edinmesi erkeklere kıyasla oldukça düşüktür. Tek neden olmasa da işverenler çoğunlukla doğum izinleri ve ücretli izinlerin işgücü maliyetlerini yükselttiğine inanmaktadırlar.⁹ Bu durumun esas nedenlerini; eğitim seviyesi, mesleki bilgi ve beceri seviyeleri, istihdamda katılımda ayrımcılık yaşamaları, toplumsal roller nedeniyle ev dışındaki bir işte çalışmanın kabul görmemesi, evin geçiminin erkek tarafından karşılanması gerektiği

⁵ Abdullah Elmas, “1923-2016 Yılları Arası Hükümet Programlarında Dezavantajlı Gruplar”, *Social Sciences Studies Journal*, Cilt: 4 Sayı: 15, 2018, s. 946.

⁶ Fatma Dikmetaş, *Dezavantajlı Gruplar Açısından Pasif İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi ve İşkur İçin Önerileri*, (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi), Ankara, 2017, s. 4.

⁷ Gökhan Sait Gündüz, *Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2007, s. 19-20.

⁸ Yusuf Ziya Yıldırım, *Dezavantajlı Bir Grup Olarak Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri: İsmek Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 17.

⁹ F. S. Markham, “Kadın İstihdamı: Politikalar Etkili Mi, Değil mi?”, *ÇSGB AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni*, Mart- Nisan-Mayıs, 2010, s. 28-31.

düşüncesi, bakıma muhtaç olan çocuk veya yaşlı bakımı, haneici işler gibi pek çok faaliyetin sorumluluğunun kadınlara yüklenmesi oluşturmaktadır.¹⁰

Kişiler, diğer kişileri erkekler ve kadınlar olarak gruplandırdıktan sonra, ayrı grubun fertleri olarak değerlendirdikleri bu kişilere pek çok yargı yükleyerek, bu grupların farklılıklarını biyolojik sebeplere dayandırarak söz konusu farklılıklara dikkat çekmektedir.¹¹ Dünyadaki her ülkenin ve her toplumun kadına olan yaklaşımı ve yüklediği anlam farklıdır. Kadınlar ve erkekler toplum içerisinde farklı görevler üstlenmişlerdir. Önceki toplumlarda yaygın bir tutum olan ve kadınların önceliğinin evi ve ailesi olduğunu dayatan bakış açıları günümüzde kadının toplum içinde her alanda yer edinmesi gerekliliği fikriyle yer değiştirmiştir.¹² Ancak toplumda genel olarak kadınlara ayrımcılık yapılmakta ve dolayısıyla kadınlar dışlanmaktadır. İşgücü piyasalarında da kadınlar ayrımcılığa uğramaktadırlar. Kadınların çalışma hayatında yer edinmesi ülkenin ekonomik anlamda kalkınması için son derecede önemlidir.¹³

Diğer diğer önemli konu ise kadınların çalışma hayatında buldukları konudur.¹⁴ Bu durumun en temel gerekçesini ise kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları problemler oluşturmaktadır. Bu kapsamda kadınlar özellikle; emek sömürsü, cinsiyet ayrımcılığı, düşük ücretlerle uzun sürelerle çalıştırılmak, terfi etme ihtimalinin düşük olması, psikolojik baskı, sözlü taciz, niteliksiz işlerde çalıştırılma, sosyal haklarının kullandırılmaması ve kayıt dışı çalıştırılma vb. sorunlarla karşılaşmaktadırlar.¹⁵ Bunun yanında iş hayatında gerekli olan işgücü ihtiyacının karşılanmasında verilmiş iş ilanlarında sadece erkeklerin başvuru yapmasının şart koşulması, iş için verilen ücretlerde erkeklerin kadınlardan daha fazla ücret alması, kadınların hamilelik durumları kullanılarak işten çıkarılması, kadınları zor durumda bırakacak şekilde cinsiyet ayrımları doğrudan ayrımcılık örnekleri de etkili olmaktadır. Ayrıca kadınlar, niteliksiz ve kolayca yerine biri bulunabilecek yedek işgücü olarak algılanmakta ve evi-haneyi geçindirenin erkek olduğu gibi kalıp yargılar sebebiyle işten çıkarılması daha kolay olan

¹⁰ Gökhan Sait Gündüz, *Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*, Çalışma ve Sosyal Güvelik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2007, s. 21.

¹¹ Handan Baydoğan, *Dezavantajlı Gruplara Yönelik Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2012, s. 4.

¹² Sedat Doğan, *Kadın İstihdamında İletişimin Önemi*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 12.

¹³ İrfan İhsan Aksoy, *Dezavantajlı Grupların İstihdamına Yönelik Politikalar: Gelişmiş Ülke Örnekleri ve Türkiye İçin Politika Önerileri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2019, s. 33.

¹⁴ Metin Berber, Burçin Yılmaz Eser, 'Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. *İş, Güç: The Journal Of Industrial Relations & Human Resources*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2008, s. 14.

¹⁵ Müşerref Küçük, *Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:7 Sayı:1, 2015, ss. 8-9.*

grupla arasında görülmektedir.¹⁶ İş hayatında yeni işçi alınması durumlarında çocuğu olan kadınların seçilmemesi, işten çıkarılma riskinin oldukça yüksek olması, çalışma hayatındaki teşvik uygulamalarından erkeklere kıyasla faydalanma oranlarının düşük olması, seyahatin zorunlu olduğu işlerde bekâr kadınların seçilmesi gibi uygulamalar ise kadınlara uygulanan örtülü ayrımcılık örneklerinden bazılarıdır.¹⁷ Aynı zamanda çalışma hayatında dezavantajlı olarak sayılan kadınlar, yasal olarak tüm gruplarla eşit olarak kabul edilmelerine rağmen, işgücü piyasalarında kayıt dışı ve düşük ücretli işlerde istihdam edilmek zorunda kalmaktadırlar¹⁸

Ülkemizde çeşitlilik sahibi sosyal yapı içinde kadının konumu, şartları ve toplumsal cinsiyet algısı da gelir seviyesi, eğitim seviyesi, kır-kent yerleşmesi, dini inanışlar ve geleneksel davranışlar gibi pek çok faktöre bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.¹⁹

1.2. Cinsiyet Temelli İş Bölümü ve Ev İçi Roller

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumun önceden belirlediği ve kişilerden yerine getirmesini beklediği roller olarak açıklanmaktadır. Toplumun bir parçası olarak toplum tarafından bu rollere uymanın zorlanması genellikle biyolojik cinsiyetin ötesine geçmektedir. Bu bağlamda kadın, toplumun onun için önceden belirlemiş olduğu rollere sahip olursa kadınsı, erkek ise aynı şekilde erkeksi olarak ifade edilmektedir.²⁰ Bu ayrım tüm dünyada her toplumun kendine has tarihi ve kültür yapısı olması kadın ve erkek açısından farklı roller, yükümlülük ve eylemlerin uygunluğuna sebep olmaktadır.²¹ Kişilerin doğduğu ve içinde yer aldığı toplumun kültürü, kadın veya erkeğin davranışlarına roller yüklemektedir. İnsanlar kadın veya erkek olarak doğmakta, dâhil olduğu toplum içinde büyütülürken toplum tarafından kişilere yüklenen davranış ve tutumlara göre kız veya erkek çocuk olarak yetiştirilmektedir.²² Toplumsal yargılara göre gelişen davranışlar, çoğu zaman kişilerin çocukluğundan itibaren başlamaktadır. Örneğin kız çocuklarına oynamaları için oyuncak bebek verilirken, erkek çocukları

¹⁶ Özlem Çakır, Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:31, 2008, ss. 30-42.

¹⁷ Tülin Dalkıranoglu, Fatma Gül Çetinel, Konaklama İşletmelerinde Kadın ve Erkek Yöneticilerin Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, 2008, ss. 280-281.

¹⁸ Lütfi İnciroğlu, Kadınların İstihdama Katılımı ve Yaşanan Sorunlar, *Toprak İşveren Dergisi*, Sayı: 85, 2010, ss. 1-5.

¹⁹ Meryem Koray, *Sosyal Politika*. İmge Kitabevi, 2005.

²⁰ Öner Çelikkaleli, Raşit Avcı, Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Göre Bağlanma Biçimlerinin İncelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, Cilt:4 Sayı:7, 2016, s. 105.

²¹ Çağla Ünlütürk Ulutaş, Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 21, 2009, s. 27.

²² Füsun Terzioğlu, Lale Taşkın, Kadının Toplumsal Cinsiyet Rolünün Liderlik Davranışlarına ve Hemşirelik Mesleğine Yansımaları. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 12 Sayı: 2, 2008, s. 63.

çoğu zaman araba, top ve silah gibi oyuncaklarla oynarlar.²³ Söz konusu durum cinsiyet temelli iş bölümünü meydana getirmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünde ise kalıp yargılar bulunmaktadır. Bu bakımdan, erkeklerin yaptığı işler saygınlık kazanan, gelir sağlayan ve evi geçindiren işler olurken, kadınların yaptığı işler çoğunlukla hane içi işler ve düşük ücretli işler olmaktadır. Böylelikle işler de kadın işi-erkek işi şeklinde ayrıma uğramaktadır.²⁴

Geçmiş dönemlerden şimdiye dek kadın hane içi sorumluluklar ve çocuk bakımı gibi işlerle üretimden uzak bırakılmıştır. Böylece, üretim içinde olma ve evi geçindirme işi erkeğe verilmişken, kadına üreme ve hane içi işler verilmiştir.²⁵ Erkek evi geçindiren, ihtiyaçları gideren kişi olarak kabul görünürken kadın ise ekonomik açıdan erkeğe bağımlı kişi olmuştur. Böylelikle erkek ekonomik olarak değer üretirken kadın erkeğe bağımlı olduğundan ve hane içinde yaptığı işlerin ekonomik bir karşılığı olmadığından toplum içinde değersiz konuma gelmektedir. Bu sebeple kadının hem toplum içinde hem de aile içinde değer görebilmesi için gerek eğitime gerekse ekonomik bağımsızlığa sahip olması gerekmektedir. Son zamanlarda yaşanan sanayileşme ve kentleşme olgusuyla birlikte değişen toplumsal yapılar kadının rollerine yenilerini de eklemiştir. Kadın gelir getirici bir işe başlayarak ekonomik anlamda var olmuş, kendine olan güveni yükselmiş ve gerek toplumda gerekse aile içindeki konumunu güçlendirmiştir.²⁶ Böylelikle kadının enformel sektörde ücretli, sürekli olmayan bir işte çalışması, yalnızca eve ekonomik katkı sağlamaktan öteye geçmiş, toplumsal baskılardan ve eşitsizliklerden koparak toplumsal alana daha çok katılmalarının önü açılmıştır.²⁷

Ataerkil toplum yapısıyla toplumsal cinsiyet rollerinin kadına atfettiği sorumluluklar sonucunda kadınlar gerek hane içi işleri yapan gerekse bakıma muhtaç çocuk-yaşlı kişilerin bakım işini yerine getiren kişi olarak görülmüştür. Hane içi işler ise çoğunlukla yemek pişirme, temizlik yapma, alışveriş yapma, çamaşır yıkama vb. işler şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu işler kadınların görünmeyen emeği ile yerine getirilmektedir. Bu sebeple görünmeyen emek olarak nitelendirilen ücretsiz ev emeği gerek aile gerekse toplum için oldukça önemli bir yere sahiptir.²⁸

²³ Ayfer Aydın Boylu, Hanife Ayan, İbrahim Bilgin, "Toplumsal Cinsiyet ve Ev Teknolojilerinin Kullanımına Etkisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 4, 2016, ss. 959.

²⁴ Nurgül Aksoy, *Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçeleme ve Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü'nün Rolü* (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi), Ankara, 2006, s. 32.

²⁵ Faruk Kocacık, Veda B. Gökkaya, *Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 1, 2005, s. 196-197.

²⁶ Canan Kaya, *Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü Sorunları ve Örgütlenme Eğilimleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 17.

²⁷ Serap Suğur, *Ev Hizmetlerinde Kadın İşgücü İstihdamı ve Yoksulluk İlişkisi: Gündelikçi ve Bakıcı Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 42, Sayı:3, 2009, s. 98.

²⁸ Olcay Tire, *Cinsiyet Rollerinin Kadının Konumu Üzerine Etkileri (Gündelikçi Kadınlar Örneğinde)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2019, s. 99.

Hane içi işlerin kadın işi olarak kalıplaşması sebebiyle kadınlar iş hayatına katılsa da eve geldiklerinde bu işlerin de onlar tarafından yerine getirilmesi beklenmektedir. Hane içi işlerin düzenlenmesi ve kurgulanması gibi görevlerin de kadına ait olması erkeklerin hane içindeki işlerde yalnızca “yardım etme” konumunda olduğunu göstermektedir.²⁹

1.3. Ev Hizmetleri ve Ev Hizmetleri Çalışanı Kavramı

Kadın işi olarak görülen ev işlerinin, kadınlar tarafından yapılamadığı veya yetişilemediği zaman başka bir kadın tarafından yapılması ev hizmetleri kavramını öne çıkarmıştır. Sürekli olarak kapsamı değişen ev hizmetleri kavramının tanımlanması oldukça zordur.³⁰ Bu bağlamda ev hizmetleri daha geniş anlamda tanımlamak gerekirse: Ev içindeki ihtiyaçlar içerisinde, hane halkının kendini yeniden üretmesine destek ve ücret karşılığı olan, genellikle hane halkının dışarıdan sağladığı, hane içindeki pek çok hizmeti kapsayan, temizlik, aşçılık, hasta, yaşlı ve çocuk bakımı, alışveriş vb. işler olarak ifade etmek mümkündür.³¹ Bunun nedenleri ise; hastalık, işte çalışıyor olmak, işleri yapmak istememek vb. şeklinde sıralanmaktadır.³²

Ev işi kavramı ile en önemli kaynaklardan biri 1974’te Ann Oakley’in yazmış olduğu makale oluşturmaktadır.³³ Bu makalede ev işi kadınların ücretsiz şekilde yerine getirdiği emek süreci olarak ifade edilmiştir. Bu bakımdan ev işi, ücret karşılığı, hane halkının kendini yeniden üretimine destek olması için hane dışından sağladığı çok sayıda ev işi hizmetini kapsamaktadır.³⁴ Bu kapsamda ev hizmetleri işleri gerek dünyada gerekse Türkiye’de genellikle kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Bu işler kadın işi olarak nitelendirilmekte ve erkekler bu konuya oldukça uzak kalmaktadır.³⁵ Söz konusu ev hizmetleri içerisindeki işler arasında kadınlar en çok temizlik işlerini yerine getirmektedirler. Aynı zamanda bu temizlik işini ücret karşılığında herhangi bir kadına da yaptırabilme durumu bulunmaktadır. Temizlik işini ücret karşılığında yapan kadın-

²⁹ Özlem Altunsu Sönmez, Yağmur Gülçek, “Pandemi Sürecinde Evlerimizin Hizmetkârları Gündelikçi Kadınlar”, *Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Gruplar*, (Ed. Emrah Başaran- Ruhi Can Alkın), NEU Yayınları: 86, Konya, 2021, s. 225-274.

³⁰ Nihat Akbıyık, “Ev Hizmetlerinde Çalışma: Malatya’da Bir Alan Araştırması”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, 2013, s. 209.

³¹ Sibel Kalaycıoğlu, Helga Rittersberger-Tılıç, *Cömert “Abla”ların Sadık “Hanım”ları Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar*. Su Yayınevi, 2001.

³² Ali Güzel, Ali Rıza Okur, *Sosyal Güvenlik Hukuku* (10. Baskı). Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

³³ Ann Oakley, *The Sociology Of Housework*, Pantheon Books, New York, 1974.

³⁴ Döndü Akçay Odabaşı, *Gündelikçi Kadınların Folkloru*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, ss. 15-16.

³⁵ Ziya Erdem, Levent Şahin, *Ülkemizde Ev Hizmetlerinde İstihdam Edilen Yabancı İşgücünün Çalışma Koşulları*. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 57, 2010, s. 285.

lar ise gündelikçi kadın olarak tanımlanmaktadır. Gündelikçi denilmesinin temel nedenini ise bu kadınların işe gittikleri evlerdeki işleri gün içinde yapmaları ve ücretlerini de günlük şekilde almaları oluşturmaktadır.³⁶

Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç'a göre (2001) yerleşik hayata geçişle beraber başlayan ev işleri, hane halkının ertesi güne hazırlanabilmek için sarf ettikleri çabayı belirtmektedir. Son yıllarda teknolojinin gelişmesine rağmen ev işlerine olan gereklilik hala sürmektedir. Ancak ev işlerinin hane içinde gerçekleştirilme durumuna bakıldığında bu işlerde en fazla kadınlar rol oynamaktadır. Bu işler kadınlara göre ise, gönüllü olarak ve sevdikleri için yapılmaktadır. Bu durumda da kadınların görünmez emeği ön plana çıkmaktadır.³⁷

Kadınlara yüklenmiş olan bu işler ataerkil sistemden kaynaklandığı ve yapılması zorunlu olan iş olarak kabul gördüğü için çoğunlukla ücretsiz şekilde yerine getirilmektedir. Bu durum da ev içi işlerin karşılıksız emek olarak görülmesine sebep olmaktadır. Ayrıca bunlar kadınların gerek hane içinde gerekse toplumda erkeklerle aynı konumda olmasına ve söz hakkına sahip olmasına engel olmaktadır. Dolayısıyla da kadınlar hem hane içinde hem de toplumsal alanda ikincil konumda kalmaktadırlar. Kadınlar ancak başkalarının ev-bakım işlerini ücret karşılığında yerine getirdikleri zaman kullanım değeri olarak tanımlanan özellikler metalaşır, değişim değeri haline gelir.³⁸

Ev hayatına dair yapılmakta olan hizmet işleri ev hizmetleri şeklinde tanımlanmışken, söz konusu ev hizmetlerini yapanlar ise ev hizmetleri çalışanı şeklinde tanımlanmıştır.³⁹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hane Gelir Tüketim Anketi ile yapılan tanımlamayla ev hizmetleri, ev içinde yaptırılan hizmet işleri şeklinde ifade edilirken, ev hizmeti çalışanları ise; “Bahçıvanlar, bekçi, ev içinde çalışan aşçılar, ev içinde yaptırılan işler, gündelikçi, kâhyalar, temizlikçi kadınlar, uşaklar, şoförler, kapıcılar, , seyisler” şeklinde ifade edilmektedir.⁴⁰

2. Dezavantajlı Grup İçerisindeki Gündelikçi Kadınlar

Toplumsal cinsiyet esasına dayanan iş bölümünün beraberinde getirdiği toplumsal cinsiyet rolleri kadınların gerek toplumsal hayat içinde gerekse işgücü piyasalarında dezavantajlı gruplara dâhil olmasına neden olmuştur.⁴¹ Kadınların işgücü piyasalarına

³⁶ Özlem Altunsu Sönmez, Yağmur Gülçek, “Pandemi Sürecinde Evlerimizde Hizmetkârları Gündelikçi Kadınlar”, *Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Gruplar*, (Ed. Emrah Başaran- Ruhi Can Alkın), NEU Yayınları: 86, Konya, 2021, s. 225-274.

³⁷ Gülnur Acar Savran, *Beden Emek Tarihi*. Kanat Yayınları, 2009.

³⁸ Olcay Tire, *Cinsiyet Rollerinin Kadının Konumu Üzerine Etkileri (Gündelikçi Kadınlar Örneğinde)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2019, s. 107.

³⁹ Sinem Yıldırım alp, Emel İslamoğlu, *Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sosyal Güvenliği: Çalışan ve Çalıştıran Ekseninde Bir Değerlendirme*, *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 3, ss. 2-3.

⁴⁰ Sinem Yıldırım alp, *Kadının Yoksullukla Mücadelede Belirlediği Bir Strateji Olarak Ev Hizmetinde Çalışma*, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, Sakarya, 2011, s. 93-94.

⁴¹ Sevinç Serpil Aytaç, “Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar”, *Sosyal Politika* (Ed. Aysen Tokol-Yusuf Alper), Dora Yayıncılık, 2020.

katılımı öncelikle onlara ekonomik özgürlük sağlarken aynı zamanda sosyal hayata katılım anlamında da olumlu etkiler sağlamıştır. Çoğu zaman kadınların iş hayatında yer alması onları kalıplaşmış rollerinden uzaklaştıramamışken çalışma hayatındaki sorumluluklarının üzerine hane içi sorumlulukları da yükleyerek “çifte yük” olarak belirtilen duruma mecbur bırakmıştır. Bu sebeple kadınlar artmış olan sorumluluk ve yüklerinden kurtulabilmek amacıyla diğer kadınların emeğini ücret karşılığı satın almaya ihtiyaç duymuşlardır. Böylelikle işgücü piyasasına katılan kadın, daha düşük eğitim düzeyinde ve ekonomik anlamda daha yetersiz olan kadınları, hane içi gündelik işler, çocuk ve yaşlı bakımı gibi alanlarda istihdam etmeye başlamıştır.⁴²

Endüstrileşmeyle birlikte toplum yapısında yaşanan değişiklikler kadınların rollerinde farklı sorumluluklar üstlenmesine ve başta hizmetler sektörü olmak üzere diğer alanlara da yönelmesine sebep olmuştur. Yaşanan değişimler kadınların kalıplaşmış geleneksel rolleriyle alakalı yargıları değiştirmemiş, kadınların iş hayatı kısıtlanmıştır. Yani eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar vasıflı işlerde ve hizmet sektöründe yer alırken, eğitim düzeyi düşük olan kadınlar vasıfsız ve çoğu zaman el becerisine dayalı işlerde çalışmaya başlamıştır. Bu bağlamda gündelikçilik işi, eğitimsiz kadınların en çok tercih ettiği işlerden biri olmuştur.⁴³ Aynı zamanda küreselleşme olgusuyla beraber yaşanan göç süreci gündelikçi olarak çalışan kadınların sayısını arttırmıştır. Böylelikle ev içi işlere dayanan gündelikçilik sektörü büyüyerek kadın emeğinin yoğun şekilde kullanıldığı sektörlerin başında yer almış aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tekrar üretimine yol açmıştır.⁴⁴

Ülkemizde kadının çalışma hayatına katılımı oldukça düşük olmakla beraber, çoğunlukla kırsal alanda bahçe-tarla işleriyle uğraşan kadınların kente göç etmesiyle yapılabilecek işler azalmıştır. Kadınlar genellikle eğitim düzeyi açısından yetersizlik, geleneksel anlamda dışarıda çalışmanın iyi görülmemesi ve hane içi işlerle çocukların bakımı gibi sebeplerle çalışma hayatına katılamamaktadırlar. Zamanla ekonomik anlamda eksikliklerin baş göstermesiyle kadınlar genellikle ev hizmetlerinde, küçük çaplı işletmeler içinde genellikle sigortasız şekilde çalışmaya yönelmişlerdir. Kadınlar ücretli şekilde çalışmayı isteseler de eğitim düzeyleri düşük olduğu ve herhangi bir mesleğe sahip olamamaları sebebiyle genellikle ev içinde yapılabilen işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar.⁴⁵

---

⁴² Özlem Altunsu Sönmez, Yağmur Gülçek, “Pandemi Sürecinde Evlerimizde Hizmetkârları Gündelikçi Kadınlar”, *Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Gruplar*, (Ed. Emrah Başaran- Ruhi Can Alkın), NEU Yayınları: 86, Konya, 2021, s. 225-274.

⁴³ Faruk Kocacık, Veda B. Gökkaya, Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 1, 2005, s. 197.

⁴⁴ Gülay Keskin, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar ve Sorunları: Gündelikçi Kadınlar Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2019, s.38.

⁴⁵ Meryem Koray, *Sosyal Politika*. İmge Kitabevi, 2005.

Ülkemizde ev hizmetleri hizmet sektörü kapsamındadır. Hizmet sektörü; maddi yapıda olmayan, saklama ve transfer yapılmayan, üretici ile tüketici arasındaki etkileşimin direkt olduğu sektör olarak ifade edilmektedir.⁴⁶ Ekonomik yetersizlikler ve ihtiyaçların giderek artması kişileri kendi yeteneklerine uygun işlerde çalışmaya yöneltmiştir. Söz konusu ihtiyaçların yerine getirilmesi için iş hayatı içerisinde olan ve genellikle kayıt dışı şekilde çalışan kişiler gündelikçi kadınlar olmaktadır.⁴⁷ Ataerkil aile yapısı içinde yer alan kadınlara yüklenmiş olan hane içi işlerdeki sorumluluklar onların eğitim olanaklarından yararlanmalarına engel olmaktadır. Ayrıca işgücü piyasalarında var olan cinsiyete dayalı ayrımcılık durumları da kadınların çalışma hayatına çoğunlukla enformel sektöre yönelmelerine sebep olmaktadır. Esnek çalışma biçimleri özellikle çocuk sahibi kadınların işgücü piyasalarına katılımlarını olumlu etkilemiştir. İstihdam imkanlarının yetersizliği, gereksinimlerin artması, tüketilen malların fiyatının artması gibi durumlar gelir kaynaklarını azaltırken geçimi zorlaştırmaktadır. Bu durumdaki kadınlar ihtiyaçların karşılanamaması nedeniyle çoğunlukla düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu kadınların eğitim düzeylerinin eksikliği ve herhangi bir meslek sahibi olmamaları onların çoğunlukla hane içi işler ve çocuk bakımı gibi işlerde çalışmalarını yaygınlaştırmıştır.⁴⁸ Bu bakımdan gündelikçi kadınlar gerek yoksulluk sebebiyle gerekse kadın olmaları sebebiyle dezavantajlı grup içerisine dahil olmaktadır.

3. Alan Araştırması

Bu çalışma, derinlemesine görüşmeler yapılarak verisi toplanmış olan nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmalar; araştırmanın yapılmasında derinlemesine incelemeye olanak tanımaktadır.⁴⁹ Nitel araştırmalar, görüşmecilerin konulara olan fikirlerini anlamayı, çözümlemeyi ve betimlemeyi hedeflemektedir.⁵⁰ Bu araştırmada kaynak kişiler aracılığıyla görüşmecilere ulaşılması amacıyla kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan gündelikçi kadınların sosyo-demografik özelliklerini, çalışma koşullarını inceleyerek dezavantajlı gruplar içerisindeki varlıklarını anlamak amacıyla Ordu'da yaşayan 37-60 yaş aralığındaki 10 gündelikçi kadınla yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmada gündelikçi kadınların iş deneyimlerini ve çalışma koşullarını daha rahat ifade edebilmeleri, düşüncelerini daha kolay şekilde açıklayabilmeleri amacıyla yarı yapılandırılmış soru formları ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada

⁴⁶ Fatma Fidan, M. Çağlar Özdemir, Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar Ya Da Evlerin Kadınları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2011, s. 80.

⁴⁷ Didem Direk, Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları: İstanbul İli Analizi. *Journal of Life Economics, Özel Sayı*, 2016, s. 104.

⁴⁸ Nurcan Önder, Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2013, s. 25.

⁴⁹ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Yayın Odası, İstanbul, 2012.

⁵⁰ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2013.

görüşmecilere yaş, medeni durum, doğum yeri- yaşanılan yer, çocuk sahibi olma durumları, hane içinde yaşanılan kişiler, eğitim düzeyi, evli olanların eşlerinin çalışma durumu, hane içinde çalışan olup olmadığı ve aylık hane geliri gibi sosyo-demografik soruların yanı sıra; çalışma yeri, çalışma sebebi, çalışma kararı verme süreci, iş bulma süreci, önceden çalışılan işler, günlük çalışma içinde yapılan işler, çalışma koşulları ve ücret düzeyi, iş sağlığı ve güvenliği, iş hayatında yaşanılan zorluklar, sendikal haklarla ilgili bilgi düzeyi ve sosyal güvenceye sahip olup olmadığıyla ilgili çalışma hayatına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Görüşmecilere toplamda 26 soru sorulmuş ve bu kadınları çalışmaya yönelten nedenler, çalışma şartları, iş bulma süreci ve çalışma deneyimleri, işveren-işçi ilişkileri gibi çeşitli konular incelenmiştir.

4. Bulgular

Bu bölümde görüşmecilerin demografik özellikleri ile gündelikçi olarak gerçekleştirdikleri işin çalışma şartları analiz edilmiştir. Görüşmecilerin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’de detaylıca incelenmiştir.

Göstergeler	Yaş	Medeni Durum	Doğum Yeri	Yaşanılan Yer	Eğitim Durumu	Çocuk Sahibi Olma Durumu	Çocuk Sayısı	Evde Yaşayan Kişi Sayısı	Eşin İşi	Evde Çalışan Kişi Sayısı	Aylık Hane Geliri
Ayşegül	41	Evli	Ordu	Ordu	Lise	Var	2	4	Satış Görevlisi	2	16.000
Elvan	50	Evli	Ordu	Ordu	Ortaokul	Var	2	4	Market Çalışanı	2	14.000
Nimet	37	Evli	Ordu	Ordu	Lise	Var	1	3	Berber	2	17.000
Emriye	55	Dul	Giresun	Ordu	Ortaokul	Var	2	1	-	1	15.000
Hatice	53	Dul	Ordu	Ordu	İlkokul	Var	2	3	-	2	18.000
Aysel	43	Evli	Ordu	Ordu	Lise	Var	2	4	Şoför	2	21.000
Nurten	60	Dul	Ordu	Ordu	İlkokul	Var	4	2	-	2	22.000
Şengül	45	Evli	Ordu	Ordu	Lise	Var	2	4	Satış Görevlisi	3	24.000
Neşe	52	Evli	Giresun	Ordu	Ortaokul	Var	3	5	Çiftçi	3	26.000
Hülya	51	Evli	Ordu	Ordu	Lise	Var	3	4	Usta	3	19.000

Tablo: 1 Çalışmaya Katılanların Sosyo Demografik ve Ekonomik Özellikleri

Tablo 1'e bakıldığında görüşmecilerin yaş dağılımları 37 ile 60 yaş arasında değişmektedir. Yaş durumu ele alındığında görüşmecilerin çoğunlukla orta yaş kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Yaş ortalaması ise 47,9 olarak hesaplanmıştır. Kadınların medeni durumlarına bakıldığında 7 kişinin evli, 3 kişinin ise dul olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin 8'i Ordulu, 2'si ise Giresunlu olup evlilik sebebiyle Ordu'ya taşınmıştır. Kadınların eğitim düzeyleri incelendiğinde, en yüksek eğitim düzeyinin lise mezunu olduğu görülmektedir. Görüşmecilerden 5'i lise mezunu, 3'ü ortaokul mezunu ve 2 kişi de ilkökul mezunudur. Görüşmecilerin çocuk sahibi olup olmadıkları incelendiğinde hepsinin çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Kadınların biri 1 çocuk sahibi, 6'sı iki çocuk sahibiyken, 2'si 3 ve biri de 4 çocuk sahibidir. Kadınlara çocuklarının yaşları sorulduğunda, çocuklar 14 ile 35 yaş aralığında yer almıştır. Görüşmecilerin yaş ortalaması çoğunlukla orta yaş olduğundan çocukların çoğu 20 yaş ve üzerindedir. Sadece bir tanesi 14 yaşında olup okula gitmektedir. Kalanların büyük çoğunluğu ise aktif olarak bir işte çalışmaktadır.

Görüşmecilerin hane içinde yaşadıkları kişi sayısı incelendiğinde ise çoğunlukla çekirdek aile şeklinde yaşadıkları tespit edilmiştir. Kadınlardan sadece biri tek yaşarken, biri yalnızca çocuğuyla yaşamakta, diğerleri ise eşi ve çocuklarıyla yaşamaktadır. Görüşmecilerin eşlerinin çalışma durumları ve işleriyle ilgili bilgileri incelendiğinde, evli kadınlardan hepsinin eşi çalışmaktadır. Kadınlardan 2'sinin eşi satış görevlisi, biri market çalışanı, biri şoför, biri usta, biri çiftçi, biri ise berberdir. Eşlerin iş durumlarına bakıldığında hepsinin işyeri çalışanı olduğu tespit edilmiştir. Hane içindeki çalışan sayıları incelendiğinde, görüşmecilerin 6'sının evinde iki kişi, 3'ünün evinde üç kişi ve 1'inin evinde yalnızca kendisi çalışmaktadır. Kadınların aylık hane gelirlerine bakıldığında ise 14.000 ile 26.000 TL arasında değişen gelir dağılımı analiz edilmiştir.

Göstergeler	Günlük Çalışma Saati	Günlük Ücret	Haftada Kaç Eve Gidiyor?	Kaç Yıldır Çalışıyor?	Sigortalı mı Çalışıyor?
Ayşegül	9	500	4	6	Hayır
Elvan	10	550	3	10	Hayır
Nimet	6	400	4	2	Hayır
Emriye	9	500	6	12	Hayır
Hatice	8	500	4	5	Hayır
Aysel	9	500	5	3	Hayır
Nurten	9	550	6	12	Hayır
Şengül	6	400	5	2	Hayır
Neşe	7	550	4	7	Hayır
Hülya	6	500	3	5	Hayır

Tablo 2: Çalışmaya Katılanların Çalışma Koşulları

Tablo 2'de görüşmecilerin çalışma koşulları incelendiğinde, kadınların günlük 6 saat ve üzeri çalıştıkları görülmektedir. Görüşmecilerden 3'ü günlük 6 saat çalışırken, biri 7 saat çalışmakta, biri 8 saat çalışmakta, 4'ü 9 saat çalışmakta ve biri ise 10 saat çalışmaktadır. Görüşmecilerin günlük ücretlerine bakılacak olursa, ücretler 400 ile 550 TL arasında değişmektedir. Görüşmecilerin 5'i günlük 500 TL kazanırken, 3'ü 550 TL ve 2'si ise 400 TL kazanmaktadır. Günlük ücretlerin evin büyüklüğü ve istenilen işlerin

yoğunluğuna göre değişiklik gösterdiği belirtilmiştir. Aldıkları ücreti 550 TL olarak belirtenler gittikleri evin çok büyük ve işlerin ağır olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmecilerin çalışma süreleri ise 2 ile 12 yıl arasında değişiklik göstermektedir. Görüşmecilerin sigortalılık durumları incelendiğinde, kadınların tamamının sigortasız şekilde çalıştıkları görülmektedir.

5. Çalışmaya Katılan Kadınların Çalışma Hayatıyla İlgili Özellikler

5.1. Bireysel Düzeyde Sorunlar

Gündelikçi kadınlar, çoğunlukla eğitim düzeyi düşük, mesleki bilgileri bulunmayan ve ev içindeki harcamalara katkı sağlamak amacıyla çalışan kadınlardır. Bu sebeple söz konusu kadınlar genellikle uzmanlık bilgisinin gerekli olmadığı, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak devamlı yaptıkları işlere yönelerek bu işleri ücret karşılığında yapmaya başlamışlardır. Hane geliri ve sahip olunan kaynak seviyesi kadınların çalışma hayatına girmesinde etkilidir ve genellikle aile bireylerinden birinin ücretli şekilde çalışıyor oluşu diğer bireylerin de ücretli bir iş aramasına sebep olmaktadır.⁵¹

Tüm bu sebeplerle çalışmaya katılan kadınlara iş hayatıyla ilgili sorular sorularak bu kadınların durumları analiz edilmeye çalışılmıştır. Görüşmecilere öncelikle kimin için çalıştıkları sorulduğunda, kadınların hepsi bir hafta içerisinde düzenli olarak gittiği evleri sıraya koyduğunu belirtmiştir. Görüşmecilerden biri bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Bizim işlerde planlama ve program çok önemlidir. Temizliğe gidilen her evin sahibinin farklı istekleri vardır çünkü. O yüzden günleri ayarlamak, sıraya koymak gerekiyor. Ben haftada 4 gün çalışıyorum. Ayrı ayrı 4 eve her hafta düzenli şekilde gidiyorum. Belli bir çevre edindikten sonra her hafta gideceğim yerleri gün gün ayarladım. Hem benim için hem de ev sahibi için iyi oluyor. Benim için haftalık 4 iş garantisi, gittiği yerler için de her hafta benim geleceğimin rahatlığı oluyor.” (Neşe, 52).

Görüşmecilere çalışma sebepleri sorulduğunda, kadınların gündelikçi olarak iş hayatında yer almasının en önemli sebebi ekonomik yetersizlikler, tek gelirle geçimin zorlaşması, borçluluk durumları ve çocukların okul-evlilik masraflarıdır. Bu duruma Fidan ve Özdemir’in (2011) çalışmasında da rastlanmaktadır. Görüşmecilerden bazıları çalışma sebeplerini şu şekilde aktarmaktadır: “Çalışma sebepim tabii ki ekonomik yetersizlikler. Bu zamanda tek maaşla nasıl ev geçinir? Eskiden çalışmıyordum ama zaman geçtikçe geçim zorlaştı, çocuklar büyüdü masraflar arttı ben de ne yapabilirim diye düşünürken en iyi bildiğim işe yöneldim. İyi ki böyle çalışmaya başlamışım yoksa hayatta geçinemezdik.” (Şengül, 45).

“Herkes gibi bizim de ailecek maddi zorluklar yaşadık. O dönem sadece eşim çalışıyordu ve 3 çocukla birlikte tek maaş bize asla yetmiyordu. Çocukların okulu falan derken giderler iyice arttı. Ben de gencim bu yüzden çalışmak, eve destek olmak istedim. Evde iki kişi birden çalışınca ekonomik olarak biraz daha rahatladık.” (Hülya, 51).

⁵¹Saniye Dedeoğlu, “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emegi”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Cilt: 86, Sayı:3, 2000, s. 151.

Gündelikçi olarak çalışan kadınların çoğu yaşadıkları ekonomik zorluklar nedeniyle çalışmaya mecbur kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca görüşmeciler genellikle çocukların giderlerinin artması, eşlerine destek olmak gibi sebepleri de belirtmişlerdir. Bu kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması onları geçici ve düzensiz olan bu işe yöneltmiştir. Aynı zamanda ev içi işlerin kadınlar tarafından yapılması gerektiği düşüncesi de kadınların bu işteki yaygınlığını ön plana çıkarmaktadır. Görüşmecilerden biri kendi durumunu şöyle ifade etmektedir: “Benim yaptığım işleri komşularım, akrabalarım herkes çok beğenir. Ben çok titiz biriyim ve işlerimde de elim çabuktur. Bu yüzden birkaç kez komşularıma, onların tanıdıklarına düğün-bayram temizliği zamanlarında yardıma gittiğim olmuştum. Daha sonra eşimin düzensiz işi sebebiyle geçim derdi başlayınca ben de garanti bir gelir olsun diye çalışmak istedim. Bu işte de iyi olduğum için bu işe başladım. Tabii iyi ki işe başlamışım sonrasında eşim vefat etti ve çocuklarla biz kaldık.” (Nurten, 60).

Görüşmecilere çalışma kararı almadaki süreçleri sorulduğunda ise pek çok farklı cevaplar alınmıştır. Görüşmecilerden bazıları bu konuda yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır: “Başlarda hiçbir sıkıntımız yoktu ama ilerleyen zamanlarda eşim hiçbir şeye yetişemez oldu. Ben çalışmak istediğimde izin vermedi. Ama bir gün çocuğumuzun bir istediğini alamadığımız o an çalışmaya karar verdim. O gün çok etkilendim ve eşimle konuştuğumda o da izin verdi. Çok şükür şimdi hem çevrem genişledi hem de para kazandım.” (Aysel, 43). “Önceden çalışmıyordum ama oğlumun düğün işi olunca tek maaşla bunun altından kalkamayacağımızı anladım. O yüzden çalışıp para kazanmak istedim. Çünkü bu işler tek maaşla asla olmaz.” (Hatice, 53). “Bir sürü sebepten dolayı eşimle anlaşamaz noktaya geldiğimde ayrılmak istedim. Eşimden ayrılınca maddi olarak boşluğa düştüm. Evdeki tüm eşyaları alıp götürdüğünde ne yapacağım diye düşünmekten kendimi alamadım. Komşularım, eşim dostum sağ olsun bana temizlik işi ayarladılar. Günden güne ben de alıştım, hem elim para gördü. Evimi baştan kurdum, şimdi çok mutluyum. Başkalarının temizliğini yapıyor olsam da kimseye muhtaç değilim.” (Emriye, 55).

Görüşmecilerin çoğunun 5 yıl ve üzeri yıllar çalıştığı göz önüne alındığında, kadınların eğitimsizliklerinin onları başkalarının evlerini temizlemeye iterek çalışma hayatına girmeye mecbur bıraktığı görülmektedir. Ayrıca görüşmeciler çocuklarının eğitim sahibi olması, iyi bir meslek sahibi olması gibi isteklerinden dolayı da gündelikçi olarak çalıştıklarını- çalışmaya devam ettiklerini de belirtmişlerdir. Görüşmecilere şimdiki işlerini nasıl buldukları sorulduğunda ise kadınların hepsi komşu, arkadaş, akraba, eş-dost aracılığıyla gündelik işine ulaştıklarını belirtmişlerdir. Bu kadınlar önce tanıdık yardımıyla iş bulmakta, daha sonra gittikleri yerlerde de tanınarak çevre genişletmektedirler. Görüşmecilerin bazıları bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Ben çalışmaya karar verince bu işi yapan komşuyla birlikte bir gün işe gittim. Birlikte işleri bölüşüp yaptık, gün sonunda parayı bölüştük. Para kazanmış olmak çok hoşuma gitmişti. Böylelikle komşum bana iş bulmuş oldu ve ben de çalışmaya devam ettim.” (Aysegül, 41). “Çalışmak hep istiyordum ama okuyamadım okula gidemedim. Okumamış insan ne iş yapar ki? Bu yüzden hep geride kalıyordum ama ablam temizlik işine başlayıp da para kazanınca ben de ona takıldım. Öyle öyle çevremizi genişlettik, çalıştık elimiz para gördü.” (Hatice, 53). “Arkadaşım temizlik şirketinde çalışıyordu. Ben de onda görüyordum, zaten evde de aynı işleri yapıyoruz ama para alamıyoruz. Öyle olunca ben de ev işi yapmam bir işe yarasın diye temizlik işine girdim. Arkadaşımın şirketinde biraz çalıştım. Daha sonra ayrılarak kendim bireysel çalışmaya devam ettim.” (Nurten, 60).

Görüşmecilere bu işi ne kadar süredir yaptığı sorulduğunda, kadınların çalışma sürelerinin 2 ile 12 yıl arasında değişiklik gösterdiği görülmüştür. Gündelik işine başlayıp uzun sürelerce çalışmış olan kadınların, bu kadar uzun süreler çalışmaları gittikleri yerler ile dostluk ilişkisi kurarak çevrelerini sürekli genişletmelerinden kaynaklandığı görüşmeci yorumlarından anlaşılmaktadır. Aynı zamanda görüşmecilere ne tür yerlerde çalıştıkları sorulduğunda, ev, büro, yurt, apartman içi gibi pek çok farklı yere gittikleri belirtilmiştir. Görüşmecilerden bazıları bu konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: “Ben 10 senedir gündelik işini yapıyorum. İlk başlarda sadece evlere temizliğe giderdim. Daha sonra özel apartlar, apartman içi merdiven temizliği, büro temizliği gibi bir sürü farklı yere de gittim. Bizim işte işyeri çok çeşitli olabiliyor.” (Elvan, 50). “2 senedir temizlik işindeyim. Şimdilik sadece evlere ve bürolara temizliğe gidiyorum. Yeni yeni çevrem genişliyor, ilerleyen zamanlarda daha çok yerlere giderim diye düşünüyorum.” (Nimet, 37). “12 yıllık çalışma sürecimde daireler, villalar, yurtlar, köy evleri, avukat büroları, kurumların gününbirlik temizlik işleri daha bir sürü çeşitte işe gittim. Hala düzenli olarak gittiğim yerler çok çeşitlidir.” (Emriye, 55).

Görüşmecilere önceden hangi işlerde ne sürelerde çalıştığı sorulduğunda, kadınların çoğu önceden bir işte çalışmadığını belirtmişlerdir. Sadece 2 kişi önceden tekstil işinde ve fındık fabrikasında çalışıp çıktığını belirtmiştir. Önceden işte çalışma düşünceleri olsa da kimi eşinin izin vermemesi, kimi de eğitimsizlik, çocuk bakımı gibi sebeplerle iş hayatına atılamamıştır. Daha sonra zorlu ekonomik koşullar kadınları iş gücüne katılmaya mecbur bıraktığında da kadınların yaşları ilerlemiştir ve bu tür işler dışında iş bulamadıklarından gündelik işine yönelmişlerdir. Bu konuda görüşmecilerden birinin düşünceleri şu şekildedir: “Gençken çalışmayı çok istesem de eşim izin vermemiştir. Daha sonra çocukların sorumluluğu, ev işleri derken yaşı geçirdik. Başka işte çalışmadım o yüzden.” (Aysel, 43). “Ben gençken fındık fabrikasına girmiştım çalışmaya. Çocuklar doğana kadar da çalıştım ama sonrasında çıkmak zorunda kalmıştım. Çalışan insan için boşta durmak, koca eline bakmak çok zor bir durum. Şükür zaman geçse de farklı iş de olsa çalışmaya devam ettim.” (Hülya, 51).

5.2. Çalışma Koşulları ve Ücret Sorunları

Görüşmecilerden bir günlük çalışma gününü anlatmaları istendiğinde ise, kadınların gittikleri yerler, günlük çalışma süreleri, yaptıkları işlerin farklılık gösterdiği görülmüştür. Kadınlardan bazıları yarım gün çalıştığından gittiği yerde daha az iş yapmakta ve bu durumda daha az ücret almaktadır. Bazıları ise tüm gün boyu çok fazla işle uğraşmaktadır. Kadınlar gittikleri yerlerde genel anlamda, mutfak temizliği, evin genel temizliği, cam silme gibi işleri yapmaktadır. Kadınlardan bazıları ise ekstra olarak çamaşır katlama, ütü yapma, dolap yerleştirme, yemek pişirme gibi işleri de yapmaktadır. Ücretler de yapılan işe göre şekillenmektedir. Görüşmecilerden bazıları bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“Gideceğim yer uzaksa beni evimden alırlar, eğer uzak değilse kendim giderim. Sabah 8’de işbaşı yaparım. Önce camları silmek ve balkon yıkamayla başlarım, daha sonra ev süpürme-silme, tuvalet-banyo yıkama, toz alma gibi işleri yaparım. Bazı yerlerde öğlende ev sahibi bana yemek verir yemek söyler bazı evlerde ise hiç yemek lafı bile geçmez. Genel olarak öğlen 12:30 gibi hızlı bir

atıştırma yaparım. Daha sonra ev sahibinin talebine göre ütü yapma, yerine yerleştirme ve düzenleme gibi işleri de yaparım. Bu işleri genelde 17:30-18:00 gibi bitirir çıkarım.” (Elvan, 50).

“Ben yarım gün çalışıyorum. Gittiğim yerler vardiyalı çalıştığı için ben de bu şekilde çalışıyorum. Kimine öğlene kadar gidiyorum, kimine öğleden sonra. Gittiğimde de sadece evin günlük temizliğini yani ev süpürüp silme, lavaboları yıkama işlerini yapıyorum. 2 haftada bir camları siliyorum, ayda bir kez de koltukları ve halıları siliyorum. Yarım gün çalışmak beni zorlamıyor, kendime de vakit ayırmış oluyorum.” (Şengül, 45).

Görüşmecilere çalışma koşulları ve aldıkları ücretle ilgili düşünceleri sorulduğunda, kadınların çalışma saatlerini ve günlerini ev sahipleriyle birlikte belirledikleri, yapılacak işleri de aynı şekilde baştan konuştukları ifade edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında kadınlar çoğunlukla düzenli yerlere gitmektedir ve çalışma şartlarından memnundurlar. Kadınlar yaptıkları işin yorucu olması ve genellikle uzun saatler sürmesi sebebiyle saatlerini hatta bir gününü verdikleri işlerin karşılığının daha fazla olması gerektiğini belirtmektedir. Kadınların günlük ücretleri 400 ile 550 TL arasında değişmektedir. Bu ücretler yarım gün/tam gün olduğunda değişmekte ve ekstra yapılması istenen işler için de ayrıyeten ücret ödemesi yapılmaktadır. Bu konuda kadınlar ekstraya giren işler için aldıkları ücretten memnundur. Ancak kadınlardan bazıları gittikleri yerlerde ekstra işler için ek ücret ödenmediğini ve bu evlere tekrar gitmediklerini de belirtmiştir. Görüşmecilerden ikisi bu konudaki fikrini şu şekilde ifade etmektedir:

“Haftada 4 gün çalışıyorum. Her hafta düzenli şekilde gittiğim yerler var. Kimi zaman yarım gün çalışsam da çoğunlukla tam gün çalışıyorum. Tam gün çalışmak ve ücreti tam almak daha iyi. Hem bazen gardıroba çamaşır yerleştirmek, yemek pişirmek gibi ek işler de istenilebiliyor. Bu ek işler için de işin yoğunluğuna göre ek ücret alıyorum. Zaten günümü ayırmış oluyorum bu yüzden ek iş benim için daha yüksek gelir kaynağı demek oluyor. Ama tabii yaptığımız işler genel olarak hep yorucu, ücretlerimiz biraz daha artsa daha da memnun olurum.” (Ayşegül, 41). *“Gittiğim bazı yerler anlaştığımız işlerin dışında başka işleri de araya sokmaya çalışır. Bazı evlerde kediköpek bulunur ve hayvanların temizliğini bile yaptırmak isterler. Bazısı o kadar işten sonra yemek yapmamı ister, bazıları lambaların bile tozunu aldırarak ister. İster de ister. Ama paraya gelince normal ücreti verir. Sanki biz makinemiz, ne kadar iş varsa yaptırmak ister ama para vermeye gelince indirim ister. Böyle yerleri çok gördüm, daha da asla gitmedim.”* (Neşe, 52).

Görüşmecilere iş hayatında karşılaştıkları zorluklar sorulduğunda, kadınlar çoğunlukla ev sahipleri tarafından hoş olmayan muameleler görmekten bıktıklarını aktarmışlardır. Bu davranışlar; iş yapılırken ev sahibinin başında beklemesi, iş beğenmemesi, aşağılayıcı-küçümseyici davranışlar, yemek-su-çay vb. beslenme sağlamaması, asıl iş dışında farklı işler yapılmasını isteme şeklinde sıralanmıştır. Görüşmecilerden bazıları bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: *“Uzun süredir çalışıyorum. Bu işe ilk başladığım zamanlarda bir eve gitmiştim. Ev çok büyük, ev sahibi zengin böyle çok süslü biriydi. Evine gittiğimde o kadar pis ve dağınıktı ki o kadınla evi yakıştıramamıştım. Temizliğe girdiğimde ise kadın sürekli peşimde döndü ve yaptığım işlere sürekli bir laf söyledi. Bu şekilde temizlik yapmak iş yapmak yeterince zor değilmiş gibi bir de ev gerçekten kocamandı ve oraya neredeyse 10 saatimi harcamama rağmen normal bir ücret vermişti. Bazı ev sahipleri böyle olur, hem eve bakmazlar temizliğe bizi çağırırlar hem de bizim yaptığımızı kulüp bulup paradan kısmaya çalışırlar. Gün*

boyu ne bir parça yemek verdi ne çay bir şey. Yanımda taşıdığım kraker-kek vb. şeyler olmasa aç kalmıştım valla.” (Hatice, 53). “Bazı ev sahipleri kendini çok beğenmiş olur. Bir keresinde gittiğim bir evde böyle biriyle karşılaştım. Temizlik için geldiğimde küçümseyici tavırları oldu, içeri girerken verdiği terliği görseñiz sanki ben sokakta yaşıyorum. Hepimiz insan değilmışiz gibi evine temizlik yapmaya gelen hem cinsini hor görür. O evi temizlemeye bir günüm yetmemişti, ikinci gün eve tekrar geldiğimde önceki gün su içtiğim bardağı çöpte görünce beynimden vuruldum. İnsan gibi davranmadığı gibi bu muameleye maruz kalmak beni çok üzmüştü, o anda evi terk ettim parasını da almadım. El emeğimle gücümle çalışıyorum ama bazı muameleler insanı çok üzüyor.” (Hülya, 51).

5.3. İş Sağlığı ve Güvenliği ile Sendikalaşma Sorunları

Görüşmecilere iş sağlığı ve güvenliğine dair alınan önlemler ve ev sahiplerinin aldığı önlemler sorulduğunda, kadınlar bu konuda herhangi bir önlem olmadığını belirtmişlerdir. Kadınların yaptığı işlerin ev işi olsa da iş kazası riski taşıdığı görülmektedir. Hiçbir güvenlik önlemi olmadan yapılan cam silme gibi işler gündelikçi kadınların ciddi kazalarla karşılaşmasına hatta ölümlerine bile sebep olabilmektedir. Görüşmecilerden biri yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır: “Ev işi yapıyor olsak da iş yani tehlikesi var. Kimi zaman yerleri silerken ayağın kayar düşersin, kimi zaman perdeleri takarken başın döner düşersin. Bazı evlerde çok kirli olan yerleri spatulayla kazırım, elin bir kaysa elini keser. Bir keresinde bu durum başıma gelmişti. Evi boyatmışlar, boya lekeleri kurumuş çıkmayınca spatulayla kazırken ucu sekti parmağımı sıyrdı. Öyle kesti ki aklım başımdan gitti. Ev sahibi de çok üzüldü ama yapacak bir şey yok. Ama en korktuğum şey cam silmek. İlk katlarda rabatlıkla siliyorum ama hele ki yüksek katlar olunca Allah’a emanet iş yapıyoruz. Herhangi bir önlem de yok, yani zaten cam silerken nasıl önlem alınır ki?” (Aysel, 43).

Bu kapsamda örneğin Ev İşçileri Dayanışma Sendikası’nın resmi olmayan verileri incelendiğinde 2011 yılında Türkiye’de en az 51 kadın işçi, iş yaptığı esnada gereken tedbirlerin yoksunluğu sebebiyle vefat etmiştir. Yaklaşık 400’den fazla ev işçisi şeklinde çalışan kadın tacize ve tecavüze maruz kalmıştır. 3000’inden fazla ev işçisi kadın da iş kazası yaşamıştır (Direk, 2016). Bu sebeple iş sağlığı ve güvenliği konusunda gereken önlemlerin alınması, işçi ve ev sahiplerinin de bu konuda bilinçlendirilmesi gereklidir.

Ev hizmetlerinde çalışan kişilerin hak ve menfaatlerini korumak ve savunmak için kurulan EVID-SEN ile İmece Kadın Sendikası, kadın emeğinin önemsizleştirilmesine, hane içi emeğin görünmez kılınmasına ve yalnızca kadınlarca yerine getirilmesine karşıdır. EVID-SEN ev işi ile ev işçiliğinin kanun önünde tanınması gerektiğini, meslek olarak kabul edilip, çalışma süreleri ve ücretleri, fazla mesai ve dinlenme süreleri gibi konularda çalışan diğer kişilerle eşit haklara sahip olması gerektiğine dikkat çekmektedir.⁵² Bu bağlamda görüşmecilere sendikal haklarla ilgili düşünceleri sorulduğunda, çoğunun sendika hakkında bilgisi olmadığını belirtmiştir. Görüşmecilerden 2 tanesi sendikayla ilgili bilgisinin olduğunu belirtse de sendikanın olumsuz bir algısı

⁵² Seyhan Erdoğan, Gülay Toksöz, *Türkiye’de Ev İşçileri*. Uluslararası Çalışma Örgütü Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi, No: 42, 2013.

olduğu görülmüştür. Bu kadınlara sendikalarla ilgili gerekli bilgi verilmiştir. Görüşmecilerden birinin bu konudaki düşüncesi şu şekildedir: “*Sendikali çalışan bir arkadaşım vardı, haklarını koruduğunu ve sendikaya üye olmanın herkesin hakkı olduğunu söylemişti. Bana da üye ol demişti ama ben çekindim, bilmediğim için cesaret edemedim. Hem bizim işte ev sahipleri çok bileni istemezler, bilinçli olsak haklarımızı savunacağımız için daha bizi işe çağırmazlar. Bu yüzden hiç sendikaya üye olmak falan düşünmedim.*” (Şengül, 45).

5.4 Toplu Düzeyde Sorunlar

Görüşmecilere bireysel olarak çalışma ile şirket altında çalışma arasındaki farklar sorulduğunda, kadınlar şirket altında çalışmanın kendi emeklerini sömürdüğü konusunda hemfikirdir. Görüşmeciler bireysel olarak çalışırken çalışma günlerini, çalışma saatlerini ve ücretlerini kendileri rahatlıkla belirlediklerini, ev sahipleriyle birebir şekilde anlaşabildiklerini belirtirken, şirket altında çalışırken şirketin belirlediği zamanlarda, belirli saatlerde, farklı farklı yerlerde çalışıldığı belirtilmiştir. Aynı zamanda bireysel çalışma ile kişi gelirin tamamına sahip olurken şirket altında çalışmada kazanılan gelirin bir kısmı şirket tarafından kesilmektedir. Şirkette çalışmanın tek avantajlı yönü ise çalışanlara sigorta yapılmasıdır. Görüşmecilerden biri bu konuyla ilgili şunları aktarmaktadır: “*Ben işe ilk önce bir şirket altında başlamıştım. Şirketle çalışıyor olmak güvenilir ve rahat gibi gözüktü de kadınlar için yine de zor. İlk başlarda iyiydi para kazanmak iyi geliyordu ama daha sonra baktım kazancımın %60’ı anca elime kalıyor. Gün içinde kendimi paralıyorum verilen saat içinde işi yetiştirmek için ama elime geçen para buna asla değmiyor. Bu yüzden bireysel çalışmak daha iyi en azından tüm kazancım bana kalıyor.*” (Nurten, 60).

Görüşmecilerin hepsinin sigortası olmadığı bilinmektedir. Ancak bu durum kişilerin sosyal güvenceden yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla görüşmecilere sosyal güvencesinin kimler tarafından sağlandığı sorulduğunda, görüşmecilerin 7’sinin sosyal güvencesi eşi tarafından sağlanırken, 3’ünün ise çocukları tarafından sağlanmaktadır. Görüşmecilerin yaş aralığı çoğunlukla orta yaş grubunda olduğundan, görüşmecilerin genellikle işe geç katıldığından sigortasız oldukları da aktarılmıştır. Bu sebeple evli olanlar çalışan eşlerinin sigortası üzerinden, diğerleri ise çalışan çocuklarının üzerinden sosyal güvenceye sahip olmaktadır.

Görüşmecilere bu işe devam edip etmeme konusundaki fikirleri sorulduğunda kadınların çoğu birkaç yıl daha çalışıp daha fazla bu işte çalışmak istemediğini belirtmişlerdir. Görüşmecilerden bazıları ise gündelikçi olarak düzen oturduğunu ve böyle çalışmaktan memnun olduklarını da belirtmiştir. Bu işte daha fazla çalışmak istememelerinin nedeni ise gündelikçiliğin güvencesiz ve sürekli gelir sağlayan bir iş olmamasından kaynaklanmaktadır. Hem sigorta imkanının olmaması hem de işin devamlı düzenli olmaması ve yaşlarının ilerlemesi nedeniyle kadınlar bu işi çok daha fazla ilerletmeyeceğini belirtmişlerdir.

Sonuç

Gündelikçi olarak temizliğe giden kadınların işe girme süreçleri, işe girme sebepleri, çalışma şartları, karşı karşıya kaldıkları zorlukları belirlemeyi hedefleyen bu çalışmada,

gündelikçi kadınların gerek kadın olarak gerekse yoksul olarak çifte dezavantajlı oldukları görülmektedir. Kadınların iş hayatına girişi ve toplumsal cinsiyet rollerinin uzantısı olarak devam eden hane içi iş rollerinde varoluşu kadınların erkeklere göre daha ağır çalışma şartları içinde yer almasının nedeni olmuştur. Bu duruma kariyer engelleri olarak da rastlanılmaktadır. Kadının temel görevinin eviyle ilgilenmek, çocuklarına bakmak ve kendini adamak olarak görülmesi, çalışmakta olan kadınların kendilerine olan güveninin azalmasına, kendilerini her açıdan verimsiz olarak hissetmesine, çocuklarına iyi bir anne olmadığını düşünmesine ve evine-eşine gerekli özeni göstermediğini düşünmesine neden olmaktadır. Tüm bu sebeplerle çalışan kadınlar ev işlerinin bazısını ücret karşılığında istihdam ettikleri başka kadınlara yaptırmaktadırlar. Bu işleri ücret karşılığı yapan gündelikçi kadınlar ise çoğunlukla eğitim seviyesi düşük, herhangi bir mesleği bulunmayan ve ekonomik açıdan yoksul olan kadınlardan oluşmaktadır. Ev hizmetleri içinde çalışmaya başlayan gündelikçi kadınlar, genellikle daha önceden çalışmasına izin verilmemiş, ataerkil aile yapısı içerisinde yer alan ve ilerleyen zamanda ancak ekonomik zorluk yaşandığında bilinen yerlerde-evlerde çalışmasına izin verilmiş olan kişilerdir. Gündelik temizlikçilik işi ise, çoğunlukla düzensiz, sürekliliği bulunmayan, sosyal güvenceden yoksun, düşük ücretli ve zorlayıcı çalışma koşulları olan kayıt dışı bir iş olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma kapsamında Ordu ilinde görüşülen 10 gündelikçi kadın ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sonucu literatüre paralel şekildedir. Kadınlar genellikle orta yaş grubunda yer almakla birlikte ekonomik yetersizlikler nedeniyle ve hane bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışma hayatına girmişlerdir. Kadınların eğitim düzeylerinin düşüklüğü dikkat çekerken en yüksek eğitim seviyesinin lise düzeyi olduğu görülmüştür.

Kadınların ekonomik yetersizlikler nedeniyle çalışmak zorunda kaldıkları net şekilde görülmektedir. Gündelikçi olarak çalışan kadınlar gündelik ev işleri kapsamı içinde ev süpürüp silme, tuvalet-banyo temizleme, toz alma, mutfak temizliği ve düzenlemesi, evin genel olarak düzenlenmesi, ayırntı olarak da cam silme, koltuk ve halı silme, gardırop düzenleme, çamaşır katlama ve ütü yapma hatta yemek pişirme gibi işleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Kadınların günlük ücretleri çoğunlukla 500 TL'dir. Ev temizliği işinde iş kazası geçirme ve sağlık sorunu yaşama riski bulunmaktadır ve kadınların çoğu bu problemleri bir kez de olsa yaşamış olduklarını belirtmişlerdir. Kadınların büyük çoğunluğu gündelikçilik işini komşu-akraba aracılığıyla bulduğunu belirtmişlerdir. Kadınların çoğu 5 yıl ve üzeri seneler çalıştığını belirtmekte ve bu durumda düzenli olarak gittikleri ev sahipleriyle dostluk ilişkisi kurduklarını da ayrıca eklemişlerdir. Gündelikçi olarak kadınların karşılaştığı sorunlar ise, asıl iş dışında ev sahiplerinin ekstra işler için para vermek istememeleri, ev sahiplerinin yapılan işi beğenmemeleri, ev sahiplerinin temizlik esnasında sürekli müdahaleleri, ev sahiplerinin yiyecek-içecek verme konusundaki duyarsızlıkları ve gördükleri küçümseyici davranışlar şeklinde sıralanmıştır. Kadınların çoğu iş sağlığı ve güvenliğine dair önlemlerden yoksun şekilde çalışmakta ve sendikal haklar konusunda bilgisizlerdir. Ayrıca hepsi sigortasız şekilde çalışmakta ve bireysel olarak çalışmanın şirket altında çalışmaktan daha iyi olduğunu belirtmektedir.

Görüşmecilerin çoğu gündelikçilik işini ilerleyen zamanlarda yapmak istemediklerini de belirtmişlerdir. Bu durumun nedeni ise gündelikçiliğin güvencesiz bir iş olması ve sürekli bir gelir güvencesinden yoksun olmasıdır. Bu sebepler doğrultusunda gündelikçi kadınlara sosyal güvence sağlanması için yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Yapılacak düzenlemeler gerek kayıt dışılığın önlenmesinde gerekse bu işte çalışan kadınların çalışma şartlarını düzenlenmesi ve kadın yoksulluğunu önlemesi açısından oldukça önemlidir. Yeni yasal düzenlemelerin gerekliliğinin yanı sıra var olan mevcut düzenlemelerin uygulanması ve denetim mekanizmalarının yaygınlaştırılması da gündelikçi kadınların sigortalanmasını artıracak ve bu kadınların korunmasına destek olacaktır.

Kaynakça

Acar Savran, Gülnur, *Beden Emek Tarihi*, Kanat Yayınları, İstanbul, 2009.

Ak, Yüstra, *Çoklu Bir Dezavantajlılık Olarak Engelli Yoksulluğu: Türkiye Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

Akbıyık, Nihat, “Ev Hizmetlerinde Çalışma: Malatya’da Bir Alan Araştırması”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, 2013, ss. 207-240.

Akçay Odabaşı, *Döndü, Gündelikçi Kadınların Folkloru*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Aksoy, İrfan İhsan, *Dezavantajlı Grupların İstihdamına Yönelik Politikalar: Gelişmiş Ülke Örnekleri ve Türkiye İçin Politika Önerileri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2019.

Aksoy, Nurgül, *Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçeleme ve Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü’nün Rolü*, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara, 2006.

Altunsu Sönmez, Özlem- Yağmur Gülçek, “Pandemi Sürecinde Evlerimizde Hizmetkârları Gündelikçi Kadınlar”, *Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Gruplar*, (Ed. Emrah Başaran- Ruhi Can Alkın), NEU Yayınları, Konya, 2021, s. 225-274.

Aydiner Boylu, Ayfer- Hanife Ayan- İbrahim Bilgin, “Toplumsal Cinsiyet ve Ev Teknolojilerinin Kullanımına Etkisi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 4, 2016, ss. 955-965.

Aytaç, Sevinç Serpil, “Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar”, *Sosyal Politika* (Ed. Aysen Tokol- Yusuf Alper), Dora Yayıncılık, 2020, s. 374-406.

Baydoğan, Handan, *Dezavantajlı Gruplara Yönelik Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas,

2012.

Berber, Metin- Burçin Yılmaz Eser, Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. *İş, Güç: The Journal Of Industrial Relations&Human Resources*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2008, ss. 1-16.

Çakır, Özlem, Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:31, 2008, ss. 25-47.

Çelikkaleli, Öner- Raşit Avcı, Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Göre Bağlanma Biçimlerinin İncelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, Cilt:4 Sayı:7, 2016, ss.103-123.

Dalkıranoglu, Tülin- Fatma Gül Çetinel, Konaklama İşletmelerinde Kadın ve Erkek Yöneticilerin Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, 2008.

Dedeoğlu, Saniye, Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emegi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Cilt: 86 Sayı:3, 2000, ss. 139-170.

Dikmetaş, Fatma (2017). *Dezavantajlı Gruplar Açısından Pasif İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi ve İşkur İçin Önerileri*, (Çalışma ve Sosyal Güvelik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi), Ankara, 2017.

Direk, Didem, Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları: İstanbul İli Analizi. *Journal of Life Economics, Özel Sayı*, 2016, ss. 103-108.

Doğan, Sedat, *Kadın İstihdamında İletişimin Önemi* (İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), 2014.

Erdem, Ziya- Levent Şahin, Ülkemizde Ev Hizmetlerinde İstihdam Edilen Yabancı İşgücünün Çalışma Koşulları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 57, 2010, ss. 281-325.

Elmas, Abdullah, 1923-2016 Yılları Arası Hükümet Programlarında Dezavantajlı Gruplar, *Social Sciences Studies Journal*, Cilt:4 Sayı: 15, 2018, ss. 945-953.

Erdoğan, Seyhan- Gülay Toksöz, *Türkiye’de Ev İşçileri*. Uluslararası Çalışma Örgütü Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi, No: 42, 2013.

Fidan, Fatma- M. Çağlar Özdemir, Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar Ya Da Evlerin Kadınları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2011, ss. 79-89.

Gündüz, Gökhan Sait, *Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*, (Çalışma ve Sosyal Güvelik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi), Ankara, 2007.

Güzel, Ali- Ali Rıza Okur, *Sosyal Güvenlik Hukuku* (10. Baskı). Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

Kalaycıoğlu, Sibel- Helga Rittersberger Tılıç, Cömert “Abla”ların Sadık “Hanım”ları Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar. Su Yayınevi, İstanbul, 2001.

Kaya, Canan, *Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü Sorunları ve Örgütlenme Eğilimleri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), 2009.

Keskin, Gülay, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar ve Sorunları: Gündelikçi Kadınlar Üzerine Nitel Bir Araştırma*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2019.

Kocacık, Faruk- Veda B. Gökkaya, Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 1, 2005, ss. 195-219.

Koray, Meryem, *Sosyal Politika*. İmge Kitabevi, İstanbul, 2005.

Küçük, Müşerref, Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:7 Sayı:1, 2015, ss. 1-17.

Markham, F. S., Kadın İstihdamı: Politikalar Etkili Mi, Değil Mi?, ÇSGB AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Mart- Nisan-Mayıs, 2010, ss. 28-31.

Neuman, W. Lawrence, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Yayın Odası, İstanbul, 2012.

Önder, Nurcan, Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2013, ss. 35-61.

Sastyr, Tamma Suryanarayana, *Human Rights Of Vulnerable & Disadvantaged Groups Course Book – II*. University of Pune Press, Hindistan, 2012.

Suğur, Serap, Ev Hizmetlerinde Kadın İşgücü İstihdamı ve Yoksulluk İlişkisi: Gündelikçi ve Bakıcı Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 42, Sayı:3, 2009, ss. 93-116.

Terzioğlu, Füsün- Lale Taşkın, Kadının Toplumsal Cinsiyet Rolünün Liderlik Davranışlarına ve Hemşirelik Mesleğine Yansımaları. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 12 Sayı: 2, 2008.

Tire, Olcay, *Cinsiyet Rollerinin Kadının Konumu Üzerine Etkileri (Gündelikçi Kadınlar Örneğinde)*, (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi), 2019.

Topgül, Seda, İş ve Aile Yaşamı Dengesi (zliği)nin Kadın Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 1, 2016, ss. 1-217.

Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II (5. Baskı), Yayın Odası, İstanbul, 2012.

Ünlütürk Ulutaş, Çağla, Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 21, 2009, ss. 21-25.

Yıldırım, Ali- Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Yıldırım, Yusuf Ziya, *Dezavantajlı Bir Grup Olarak Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri: İsmek Örneği*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.

Yıldırım, Sinem, *Kadının Yoksullukla Mücadelede Belirlediği Bir Strateji Olarak Ev Hizmetinde Çalışma*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Sakarya, 2011.

Yıldırım, Sinem, İslamoğlu, Emel Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sosyal Güvenliği: Çalışan ve Çalıştıran Ekseninde Bir Değerlendirme, *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 3, ss.1-17.

İnternet Kaynakları

MAYER, Steven E. (2003). *What Is A Disadvantaged Group?* Effective Communities Project. 2003 What is a Disadvantaged Group? – A New Introduction- Effective Communities Project. (ET: 27.04.2023)